

Istra zove...

Boro Kamić

Cesta se poput klupka odmata, teče dalekovod uz nju presjecaју se telefonske linije i bježe nekud u nedogled, smjenjuje se pejzaж, pogled puca na brda, što se kupaju u rujnim bojama svanuća i šume, u krošnjama čarlija vjetrić. A brod plovi uz čipkastu obalu, zamiče za otoke, žuri u luke . . .

Od Rijeke do Kopra krivuda obala, od Kopra do Rijeke vijuga cesta: a Istra je između. Putnik je sam treba pronaći: sakriva se uzduж ovih cesta, između onih brda, u gradićima, što se vide, ljudima, što se susreću i pjesmi, što se čuje. Na sve strane putovi vode kroz lijepe, toplu zemlju: polja su obrađena, kolovozi široki, sela čista, ljudi pristupačni, govor naš, — u Puli, Rovinju, Poreču, Isoli ili Kopru ljudski je toplo, do nježnosti simpatično: i ljudi i zemlja, i gradovi i sela, šetnja ili vožnja, sve pokazuje bez namjere da pokazuje, da si u Istri na svome tlu.

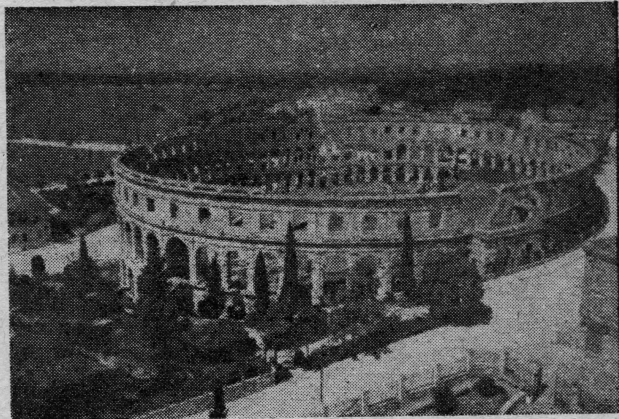
Periferni položaj austrijskog feudalizma učinio je svojevremenu austrijsku ukočenost i težinu nešto gipkijom, pa odatle kao da potječe i onaj višak praktične razumnosti, što se ogleda u životu i radu. Ali feudalni red XX. vijeka, koji ga je naslijedio, nije se obazirao na to: tražio je poslušnost, proizvodnju i rentu i ukinuo brane, koje su se isprijebile toj namjeri. Bile su to materinska riječ i gimnazija u Pazinu, sto godina stara škola. I makar svijetlo s ovog kulturnog spomenika i nije bilo baš naročito jako, ipak je ono obasjavalo čitavu Istru, od kraja do kraja i zračilo u pravcu, odakle se čuo isti jezik.

* * *

Bujica turista putuje Istrom: škljocaju »Leice«, jure automobili, vodiči pričaju, devize se slijevaju. Opatija mami, Pula je divna, Rovinj privlači, Poreč je kao stvoren za odmor živaca.

Istra zove . . .

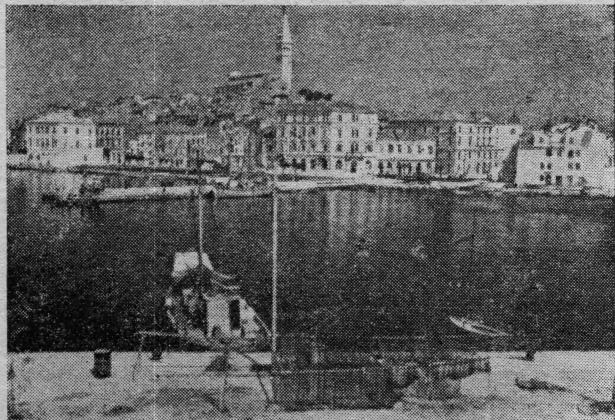
Sjajne klimatske prilike i ljupkost istarskog krajoblika privlačili su još u doba imperijalnog Rima ondašnje odličnike, koji su od Medulina sve do Poreča sagradili sebi čitav niz ljetnikovaca. I Vespazijan, i Septimije Sever, zatim Julija kćerka Augustova, pa Cenida, ljubavnica Vespazijanova i bogati Monacij Prisk, često su u Istri: pod njihovim utjecajem stvoreni su veličanstveni spomenici, kojima se i danas divi svijet. Pa i poslije propasti rimskog carstva Istra nije prestala biti stjecište ekskluzivnih krugova sve do proteklog rata, da danas, u našim danima, turistički objekti Istre budu otvoreni svakome, tko se odluči da je posjeti.

Arena u Puli

O Opatiji ili Rovinju, pulske areni ili hramu imperatora Augusta piše u svim bedekerima, o njima pričaju vodiči po Istri. Ali ne i o detaljima života Istrana, koji se uzalud traže po knjigama. Jer Istra još uvijek čeka da se obradi njena historija proteklih stoljeća i naših dana.

Tako je završio svoje bilješke i uspomene o Peroju, srpskom selu u Istri, koje je nedavno proslavilo trista-

Rovinj — luka

godišnjicu svog postojanja, Fran Barbalić, dobar poznavalac istarskih narodnih običaja i dugogodišnji školski nadzornik.

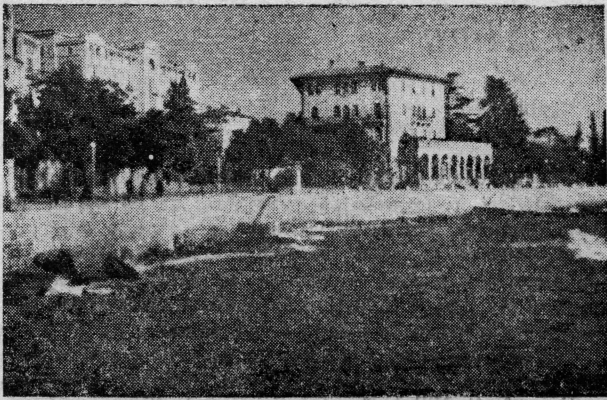
Napisao je to u danima, kada je na Rječini bila granica.

Možda sada zbog toga čudno i izgleda onaj upitnik iza riječi »hoće li«. Jer, otkako povijest spominje Slavene u Istri, »morlake« — kako su ih nazivali, a koji je naziv volila upotrebljavati i službena vlast, borbe i težnje naroda Istre za slobodom nijesu prestale. Ljudi su se borili, žene su im pomagale. Stoljeća su ih sjedinila u toj borbi i izbrisala razlike u spolu u borbi i radu: izrasli su jaki, puni samopouzdanja, zdravi i hrabri, jer su im ne samo očevi i djedovi, već i bake i majke imale otvrdle mišiće od teškog rada i duge borbe.

* * *

»Coriera« je jurila u susret Fažani, slikovitom primorskom selu s dugom rivom i krasnim »mandračem«. Nasuprot su Brioni, a tri kilometra cestom uz more je Peroj. Maslinjaci, šuma, more plave i nebo azurne boje, zbijene kuće, nad kojima stražari visok zvonik — to je Peroj, pregršt ljepote, zbijen na malom prostoru.

Historija bilježi, da je 27. oktobra godine 1645. vladi u Mletke stigla molba od petnaest crnogorskih obitelji. Iz kvrgavih se slova razabirala želja, da se stotinu osoba s trista glava stoke naseli u Istri. I devet godina kasnije Peroj je ugledao prve došljake: deset obitelji vodio je njihov vođa Mišo Brajković, drugih tri ili pet obitelji doveo je Mihajlo Ljubotina. Donijeli su sobom sve što su imali: trista glava stoke, jezik, vjeru, običaje i nošnju narodnu. Statistika je uvijek govorila o Peroju kao o srpskom selu. U statističkim formularima u rubrici »Talijani« povlačila se uvijek vodoravna crtica. A onda je u godini 1890. upisan broj dva, da se deset godina kasnije upiše 63 i da za daljnjih deset godina spadne na pet. Čudna igra brojk: kolikogod bi se upitnika i uzvičnika naredalo iza njih bilo bi malo. Jer, podaci su neprirodno i abnormalni. Statistika se

Opatija

iznevjerala načelu; računskom operacijom nastojala se pobiti statistička fakta.

Sijede glave u Peroju uzalud prebiru po mislima, da se sjete tih Talijana. Spominju i sjećaju se ukidanja narodne škole. I toga kako je talijanska učiteljica zadržala perojskom parohu, da dolazi u školu, ali da su s njima u Peroju ikada živjeli Talijani, toga se nitko ne sjeća.

Mora da je ciceronski posao strahovito dosadan; stalno ponavljati isto, vječno ista priča. I Mario, čovjek, koji s barkom prevozi turiste iz Rovinja na Crveni otok, nevoljko je ponavljao priču o otoku i njegovom dvorcu, što se već iz daleka vidi obojen u crveno. Samo Mario toga dana nije bio ciceronski raspoložen, pa je priča brzo završila.

Grof Hiterot je sagradio tu ljepotu od kuće i uređio čitav otok po receptu iz hiljadu i jedne noći. Imao je dosta novaca, ženu, dvije kćerke i regimentu služinčadi. I sve je bilo u najboljem redu, dok se starija kćerka jednog dana nije zaljubila u jednog mlađeg oficira carske i kraljevske vojske. Starom je grofu to bilo i previše. U njegovu glavu nikako da uđe, da se plebejska krv pomiješa s plavom: hicem je probušio sebi glavu, život je izašao kroz malu rupicu na sljepočnici, a njegovi su ga lijepo smjestili u prostranu raku, gdje se i sada odmara. Grofica je otputovala u Austriju, a mlada kćerka ostala na otoku. Šta da počne, kuda da ode, da li da se uda ili ne, za koga i kako? — strujalo je glavom mlade grofice. I od velikih kombinacija nijednu nije ostvarila, zatekao je rat . . . Rat . . . Tutnji zemlja, čuje se i na Crvenom otoku tutnji, evo i vojske, okupatorske vojske, i grofici nije dosadno u društvu oficira. A dvorac je ubrzo postao stjecište svega narodnog. U njegove podrumne trpano je opljačkano zlato, Na stotine kilograma, na sanduke, na tone . . . Ni Knez nije toliko bogatstvo vidio.

A kada je završio rat, netko je pobjegao, neke je stigla zaslužena kazna, blago je pronađeno u dvorcu pod hrpom smeća, a dvorac pretvoren u odmaralište.

Godine prolaze; bruji otok od razdražanih glasova, odmaraju se ljudi od sunca preplanuli. Debela knjiga utisaka puna je riječi hvale, stižu pisma, stiglo je jednog dana i pismo iz velikog evropskog grada. Javlja se grofica. I naređuje svome sluzi, da pregleda vodovodnu cijev, jer — veli — s nojm nešto nije u redu, pa neka joj javi.

Odgovorio joj je radnički savjet: »Ne brinite, grofice, cijev funkcionira upravo odlično«.

Desilo se i to u godinama, o kojima se danas kao o prošlosti govori: bruji radio i ponavlja isti refren, a novine masnim slovima ističu značaj mjere, koja se priprema: Istra treba da postane žitorodni kraj, otprilike ono što je i Banat. I kada su ekonomisti sve do u detalje predviđjeli, i Mussolini je svečano proklamirao »Battagliu del grano«. Prvi i posljednji član te »bat-

taglie« glasio je: »Svaki pedalj zemlje zasijati žitom«.

Sijeku se šume, krče vinogradi i sije žito: izmiješana je vjekovna struktura raslinstva i od vinogradarskog Istra je postala žitorodni kraj. Ali, priželjkivanja se teško ispunjavaju, iako se svaka stopa intenzivno obrađuje.

Siju koloni na imanjima veleposjedničkim, siju i žanju, a plemići što na rivijeri lješkare uzimlju zajedno s rentom i priličan dio viška rada istarskog seljaka. Pa dugovi rastu, uzima se zajam na slavensku zemlju i tako provodi »etnička bonifikacija Istre«.

Priča o tome svugdje se čuje: u Puli, Kopru i Pazinu.

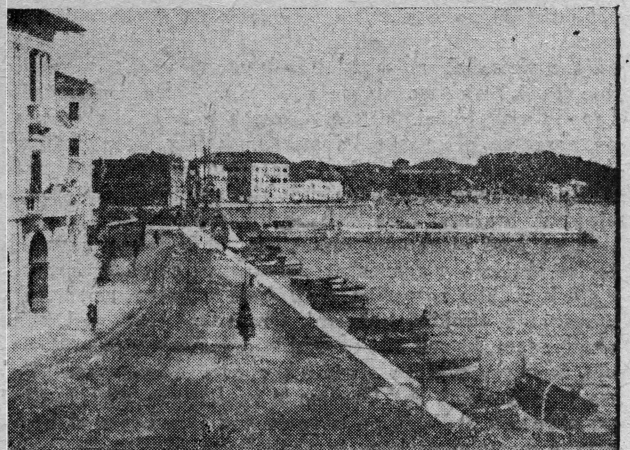
Električni vlak i široka asfaltna cesta vode u Pazin: sto godina stara gimnazija zamijenjena je impozantnim zdanjem, cesta je asfaltirana, drvored se proteže, a Fojba, potocić što napaja pazinska polja migolji i žubori kao i uvijek podno starog kaštela, za koga se zaboravilo, tko ga je sagradio u dalekom IX. vijeku.

Vjekovi se smjenjuju, i vlasnici se kaštela smjenjuju i nadograđuju ga i preuređuju prema vrsti i želji. I posljednji njegov vlasnik, grof Montekukoli, nešto je srušio, a nešto nadogradio, iako mu kaštel baš mnogo nije ni trebao. Osrednjeg rasta, uvijek obučen u crno i sa sićedom bradom grof je porijeklom Austrijanac, živio je u Italiji, a u Pazin je svake godine dolazio po tlaku i na kratak odmor.

Sjećane na njega brzo je iščezlo: negdašnji grofovi koloni danas obrađuju vlastitu zemlju. I izgrađuju Pazin u slikovito mjesto među šumovitim brežulicima. Pa kad bi grof mogao oživjeti, ne bi vierovao rođenim očima, da je to Pazin koji on poznaje. Prepoznao bi ga jedino po kaštelu, koji više nije njegov.

Priča bi u nedogled mogla teći: o imperatorima, grofovima i drugim ondašnjim skorojevicima, o dvorcima, kaštelima i zemlji, svugdje se vidi vitalnost našeg čovjeka, istarskog seljaka, onog kolona i galeota, iz čije su sredine potekli Vladimir Gortan, Pino Budićin, Joakim Rakovac i stotine drugih heroja Istre. U životu ove pokrajine i kataklizam, kojeg uvjetuju shvaćanja o novom životu, otonom slobode i rada, i ovdje prožimlje svakoga i sebi utire put.

Vitalnost istarskog čovjeka, koga sva nastojanja tuđina kroz vjekove nijesu odnarodila, osvaja postietjoca; njegova vjera u pobjedu i put kroz vjekovnu borbu do slobode, sadašnji radni elan i izgradnja, i osjećaj, da sve pokazuje bez namjere, da čovjeka posebno upozori, da je u Istri na svome tlu, da je Istri i posebnu turističku draž. Impresionira i privlači više od prirodnih ljepota, kojima Istra obiluje i brojnih historijskih spomenika — više i od Augustova hrama i impozantne Vespazijanove arene, sagrađene u čast lijepe Cenide.

Poreč